

Maurizio Flick

AZ EREDETI BŰN ÉS A FEJLŐDÉSELMÉLET

VI. Pál pápa a múlt év júliusában egy tizenkét teológusból álló csoportot fogadott kihallgatáson és arra szólította fel őket, hogy foglalkozzanak az eredeti bűn kérdésével. Ez ad különös jelentőséget Maurizio Flick tanulmányának, amely a *Civita Cattolica* hasábjain jelent meg azóta. Flick a római Gregoriana egyetem tanára, egyike azoknak a teológusoknak, akik az említett pápai kihallgatáson résztvettek. A tanulmány már eddig is nagy visszhangot keltett; a londoni *The Tablet* például egész terjedelmében átvette. Mi a szerző és a római folyóirat szíves engedélyével két részben adjuk közre.

I. EGY TEOLÓGIAI PROBLÉMA

Ahhoz, hogy az eredeti bűn napjainkban felvetődő problémáját megfelelő keretbe illesszük, hasznos lesz, ha két tanúságtételre emlékeztünk. Az egyik egy hitoktatóé, aki maga tapasztalta, milyen szerencsétlen hatást kelt, ha az eredeti bűnről szóló tanítást a szokásos formában mutatjuk be; a másik egy teológustól származik, aki annak a reménynek ad hangot, hogy egy napon kiküszöbölhetjük azokat a nehézségeket, amelyekkel a katekéta találkozott.

A katekéta, Loewe domonkos atya, a marseillei kikötő munkásainak apostola. Az evangélicizációs munkája során szerzett tapasztalatairól beszámolva leírja, mennyire nehéz abban a környezetben, amelyben dolgozik, a kereszténységnek csupán a valószínűségéről is meggyőzni az embereket, és ezzel kapcsolatban a következőket jegyzi meg:

„A Genézis első fejezetei, amelyekkel annyi Katekizmust kezdünk el, azokra, akikhez fordultunk, katasztrófális hatást gyakoroltak. Az elkerülhetetlen kép, ahogy a kígyó a fára csavarodik, és Éva, akit hosszú haja szemérmesen takar, miközben Ádám fél törzse egy bokorból emelkedik ki, a gyermekeket és szüleiket egyszeribe a legenda atmoszférájába emelte. Ha ragaszkodni kívántunk a kereszténység kifejtésének e kiinduló pontjához, elkerülhetetlen volt, hogy el ne jussunk odáig, amikor hallgatónk már nem veszik komolyan a kereszténységet.”

A teológus, A. Vanneste, a leopoldvillei Lovanium egyetem teológiai fakultásának dékánja. Ő arra vállalkozott, hogy a *Nouvelle Revue Théologique*-ben közzétett cikksorozatában a tridentinai zsinatnak az eredeti bűnről szóló dekrétumát kommentálja. E cikkek egyikében Vanneste ezeket írta:

„A világ és az ember eredetének evolucionista elképzelése egyre parancsolóbban jelentkezik. Ezen a téren a visszalépés elképzelhetetlen. Ezzel a koncepcióval párhuzamba állítva, az eredeti bűn dogmájának klaszszikus bemutatása gyermekmese benyomását kelti, amelyet a modern világ már nem képes komolyan venni. Éppen ezért egyesek fölvetik a kérdést, vajon nem kellene-e radikálisan újra átgondolni az eredeti bűn teológiáját, és megújítani ennek a történelmi sémának (a paradicsomi elbeszélésnek) értelmezését, amelynek szokványos bemutatása annyi nehézséget okoz.”

Vanneste így fejezi be:

„Szilárdan hisszük, hogy egy napon lehetővé válik az eredeti bűn megbízható teológiájának kidolgozása, pontosan meghatározva a földi para-

dicsom megszokott, de oly zavarbaejtővé vált képének értelmét, olymódon, hogy kiküszöbölődjék ellentéte a modern és elkerülhetetlenül evolcionista felfogással.”

Vanneste reményességét nem téveszthetjük össze valamiféle komolytalan irenizmussal, mintha leplezni akarnók az eredeti bűn dogmáját, hogy ezáltal megkönnyítsük a kereszténység terjedését a mai világban.

Mindnyájan tudjuk, a zsinat során többször is emlékeztettek erre, mennyire ártottak az egyház üdvszerző tevékenységének bizonyos túlságosan konzervatív magatartások a tanítás és a gyakorlat terén, amikor is a hitletéteményen belül nem voltak hajlandók különbséget tenni aközött, ami valóban változtathatatlan, és aközött, ami viszont nem Isten ígéje, hanem annak az emberi kulturális környezetnek függvénye, amelyben ez az ige megjelent. Éppen ezért súlyos kötelességük a teológusoknak, hogy újra átgondolják az eredeti bűn dogmáját, amely oly nehezen illeszthető bele a világról kialakult mai szemléletbe, s bemutatásából minden olyasmit kiküszöböljenek, ami csupán egy immár túlhaladott kultúra lerakódása. Ez a rendkívül kényes és nagy türelmet igénylő munka elkezdődött már, de még nem fejeződött be. A teológia mai állása mellett ezen a téren még csak hipotézisek merültek fel, amelyeket a továbbiakban még meg kell vitatni. Éppen ezért a jelen cikkeknek nem szándéka, hogy az eredeti bűn dogmáját a fejlődéselmélettel „összeegyeztese”, hanem sokkal inkább az, hogy a helyükre tegye azokat a nehézségeket, amelyeket a fejlődéselmélet az eredeti bűnre vonatkozó hitünkkel szemben támaszt. Tanulmányom második részében utalok majd néhány megoldási kísérletre. Jobbára arról van tehát szó, hogy tájékoztatást nyújtsunk a teológiai kutatás jelenlegi helyzetéről. Ez a tájékoztatás viszont szükséges, mert annak alapján határozhatjuk meg, hogy milyen magatartást tanúsítsunk mint hívők, akiknek az eredeti bűnnel kapcsolatos hitüket értelmileg is meg kell tudniok indokolni a nem-hívők felé.

* * *

Annak érdekében, hogy az Isten által kinyilatkoztatott misztériumok terén (és az eredeti bűn jellegzetesen ilyen misztérium) némi jártasságra tegyünk szert, az I. vatikáni zsinat arra ösztönöz, hogy a különböző misztériumokat egymással összehasonlítsuk, különösen pedig arra, hogy annak a végcélnak vonatkozásában vizsgáljuk őket, amelyre Isten az emberiséget el akarja vezetni, vagyis a végső üdvösség szempontjából. Valójában, mint Szent Tamás a Szent János evangéliumhoz írott kommentárjában megemlíti, minden kinyilatkoztatás azért történt, hogy higgyünk Jézus Krisztusban, mert ennek a hitnek révén érhetjük el Krisztusban az élet teljességét. Ha tehát meghatározzuk, hogy milyen helyet foglal el egy bizonyos misztérium kinyilatkoztatása az isteni üdvösségtervben, megérthetjük azt is, mi a sajátos érteke keresztény életünk rendjében. Ennek következtében pedig kiderül az is, hogy mi az a fő szempont, amely miatt maga Isten nyilatkoztatta ki az emberiségnek. Ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy ugyanannak a misztériumnak más szempontjai is nem tartoznak a hithez, lévén hogy ezeket is Isten nyilatkoztatta ki. Csak nem szabad meglepődni azon, hogy ezeket a másodlagos elemeket csak hosszú századok után ismerték fel kinyilatkoztatásként, és hogy pontos tartalmuk tekintetében még mindig kétségek és bizonytalanságok mutatkoznak. Vegyük például Mária istenanyaságát; minden bizonnyal lényeges dogmája ez a katolikus hitnek, mert olyan igazság-

ról van szó, amely szorosan összefügg a megtestesülés misztériumával. Az, hogy Mária, fogantatásának első pillanatától kezdve mentes volt az eredeti bűntől, olyan igazság, ami istenanyai méltóságához kapcsolódik, ezt a kapcsolatot azonban teljes bizonyossággal az egyház csak IX. Pius definíciójával ismerte el, míg azelőtt kimagasló egynáztanítók mellőzték, sőt tagadták is. Azonkívül a teológusok még ma sincsenek egy véleményen a tekintetben, hogy miként értelmezzék ennek a dogmának vonatkozásait.

Ha tehát az eredeti bűnről szóló katolikus tanítást vizsgáljuk, azt három állításra bonthatjuk szét:

1. Minden embernek újjá kell születnie Krisztusban, hogy eljusson az üdvösségre. Krisztus nélkül ugyanis nem juthatnak el az Atyához, a bűn szolgálatában sínylődnek és a halál a sorsuk és nincs reményük a dicsőséges feltámadásra.

2. Az emberi léthelyzet boldogtalansága a bűn révén következett be az Istentől jónak teremtett világban.

3. A bűn, amely mindezt a rosszat okozta, Ádámnak, az egész emberi nem ősenek engedetlensége volt, amelyet a történet kezdetén követett el.

Könnyű kimutatni, hogy a három állítás fontossága nem egyenlő az isteni üdvösség-tervben való részesedésünk szempontjából.

* * *

Az első állítás lényeges értékkel bír keresztény életünk szempontjából. Valóban, csak ha felismerjük azt, hogy szükségünk van az üdvözülésre és hogy ezt az üdvösséget Krisztusban kapjuk meg, fordulhatunk hozzá, mint Megváltónkhoz. A szentírás éppúgy kinyilatkoztatja azt az Istennel szemben ellenséges állapotot, amelyben Krisztus nélkül az egész emberiség találja magát, mint ahogy bejelenti, hogy úgy szerette Isten a világot, hogy Egyszülött Fiát adta oda, hogy mindaz, aki benne hisz, el ne vesszen, hanem örökké éljen (*Ján.* 3, 15). Megtudtuk azt is, hogy a sátán e világ fejedelme (uo. 12, 31), csakhogy azt is közli velünk a szentírás, hogy Krisztus eltávolítja őt ebből a jogtalanul bitorolt uralomból, hogy megkötözte őt és elhozta az emberek közé Isten országát (*Mt.* 12, 28—29). A lelki értelemben vett halál állapotáról, amelyben az egész emberiség leledzik, a leghatározottabb szöveg a Rómaiakhoz intézett levél 5. fejezetében olvasható. Ebben a szövegrészben a szerzőnek nyilvánvaló szándéka, hogy elsősorban Krisztusnak a bűnös emberiség sötét háttéréből kidomborodó megváltói művét dicsőítse; az emberiség, történetének kezdetétől fogva, nem szűnt meg bűnt bűnre halmozni, még akkor sem, amikor ismerte már a mózesi törvényt, most azonban a Krisztus iránti engedelmség révén megigazulhat, bocsánatot nyerve minden engedetlenségért (*Róm.* 5, 12—21).

Eppen ezért a krisztusi kinyilatkoztatás, mint Szent Pál mondja, Isten kegyelmének evangéliuma (*Ap. csel.* 20, 24), örömteli bejelentése annak, hogy Isten könyörületességéből meg akar szabadítani bennünket a bűntől, és nem ítélet, amely az emberek tömegének kárhozátát jelenti.

De miért van szükségük az embereknek a megváltásra?

Minden bizonnyal személyes bűneik miatt, amelyekkel elszakadtak Istentől. A rómaiakhoz intézett levél első két fejezete kimutatja, hogy mindnyájan, zsidók és pogányok, a bűn uralma alatt állnak: az előbbieket

azért, mert megszegték a mózesi törvényt, az utóbbiak pedig azért, mert nem követik az Isten által minden ember szívébe írt törvényt (Róm. 2, 15).

De többről is van szó. A szentírás nemcsak a bűnös *cselekedeteikről* beszél, hanem mindenki számára szükségessé teszük Krisztus megváltói közbenjárását. A szentírás azt is tanítja, hogy ezeknek a bűnöknek gyökere a „gonosz szív”, „amelyből minden rossz gondolat, gyilkosság, házasságtörés, paráznaság, lopás, hamis tanúság és káromlás ered” (Mt. 15, 19). Ennélfogva az emberek alapvetően rosszak (Luk. 11, 13), „születésük-nél fogva a harag, gyermekei” (Ef. 2, 3), s így méltóak a kárhozatra. Létezik tehát a személyes bűnöknek egy mélyeséges dimenziója, valami gyökeres baj, amelyet Szent Pál egyik drámai szövege a bennünk lakó bűnnek nevez és amely ellenállhatatlanul von arra, hogy megszegjük az elméletileg helyesnek ítélt erkölcsi törvényt (Róm. 7, 7—25). A bűn e „hatalmától” csak akkor szabadulhatunk, ha elfogadjuk a lelki újjászületést Krisztusban a hit és keresztség révén (Ján. 3, 5; 1, 13).

A bűn e hatalma, amely minden személyes cselekedetet megelőzően bennünk van már, ez az az erkölcsi elferdülés, amelyet az egyház, Szent Ágoston kora óta, „eredeti bűnnek” nevez.

Most nem kívánjuk tovább elemezni ezt a rejtélyes valóságot, amelyet valamiképpen a tapasztalat is igazol, amikor megállapítja az emberben jelentkező megosztottságot a fölismert jó és a cselekedett rossz között. Itt most elegendő megjegyezni, hogy annak szükséges volta, hogy minden ember újjászülessen Krisztusban, ez az az igazság, amit az eredeti bűnről szóló kinyilatkoztatás szövege legfőképpen közöl velünk: Krisztus és az apostolok igehirdetéséből tudjuk ugyanis, hogy csak Krisztusban győzedelmeskedhetünk a bennünk lakó rossz fölött, csak így kerülhetjük el a kárhozat ítéletét, és így vehetünk részt fogadott fiúként az Atya egyszülött Fiának dicsőségében.

* * *

A születésétől fogva a bűn szolgátságában élő ember boldogtalansága egy bűn miatt lépett a világba. Ez a második állítás is rendkívül fontos vallásos magatartásunk szempontjából. Mindazoknak, akik hisznek Istenben, ha meg akarják őrizni belévetett hitüket, el kell ismerniök, hogy az emberben lévő alapvető rosszaság nem lehet a világegyetem teremtőjének műve, hanem az ő akarata ellenére lépett a világba. Csakis ebben az esetben mondhatjuk igazsággal „bűnösnek” ezt a rosszaságot, még annak esetében is, aki személyesen nem felelős érte, annak a rossznak analógiájára, ami a személyes bűnök gyümölcse: máskülönben egyszerűen csak lelki elferdülésről lenne szó és nem bűnről, még analóg értelemben sem. De még tovább is mehetünk. Isten, akiről a kinyilatkoztatás beszél, olyan Isten, aki „barátja az életnek” (Bölcs. 11, 27), egy irgalmas és kegyes Isten, aki nagy a kegyelemben és hűségben (Ex. 34, 7), aki az embert az anyagi világ valamennyi teremtménye fölé emelte (Zsolt. 8). Nos, ebben a távlatban nagyon valószínűtlennek tűnik, hogy Istennek kezdettől fogva szándékában állt volna, hogy az ártatlan ember vállal mindazt a fizikai rosszal megterhelje, amely az emberi életet annyira gyötrelmessé teszi. Különösen akkor látszik ez valószínűtlennek, ha hisszük azt, hogy nemcsak szolgálóként, hanem barátaként akarja kezelni az embereket. Ezekre az ember léthelyzetével kapcsolatban fölmerülő kérdésekre ad választ az eredeti bűnről szóló kinyilatkoz-

tatás, amennyiben az emberiség kezdeti, paradicsomi állapotáról szól, amelyet a bűn rombolt szét.

Sok katolikus szerző mai bibliamagyarázata szerint az összülőknek a bűnt megelőző édenkerti boldog életéről szóló elbeszélés egy olyan, a sugalmazás által irányított, elmélkedés gyümölcse, amely egyrészt az emberre nehezedő bajokon (az ösztön zabolátlansága, az élelem megszerzésével járó fáradság, az elkerülhetetlen halál borzalma stb.), másrészt a szövetség Istenének Izrael számára kinyilatkoztatott képén alapult. A végkövetkeztetés, amelynek igazságát az isteni sugalmazás biztosítja, az, hogy az embert kísérő rossz a bűnből ered, amely által az ember szembefordult Isten terveivel. Erre az igazságra Krisztus is emlékeztet, amikor arról beszélve, hogy a szívek keménysége készítette Mózeset a válás megtűrésére, titokzatosan hozzáfűzi: „Kezdetben nem így volt.” Ezzel azt sejtette, hogy a kezdeti állapotban a szekszuális élet kiegyensúlyozott volt, de később ez megszűnt (Mt. 19, 3—12). Szent Pál pedig világosan tanítja, hogy a halál a bűn által lépett a világba (Róm. 5, 12; Kor. 15, 21—22).

* * *

A két első állítás, amelyet eddig megvizsgáltunk és amelyet a kinyilatkoztatás különösen hangsúlyoz, nagymértékben befolyásolja keresztény életünket. A harmadik, amely szerint a velünk született erkölcsi rosszság az engedetlenségnek következménye, amelyet az egész emberi nem ősapja követett el, az előbbi kettőnek „történeti” magyarázata.

Ezt a „történeti” magyarázatot a *Genezis* elbeszélésében találjuk. Ennek alapján azonban, tekintettel a szent szerző által alkalmazott „bölcseledő” irodalmi műfajra (amely bizonyos mértékig a parabolára hasonlít), nagyon nehéz többet állítani, mint azt, hogy a rossznak, különösen az erkölcsi rossznak elterjedése a világon, egy az isteni akarattal szembeni bűnös ellenállásból ered, amely a történelem kezdetén történt.

Az újszövetség nagyobb fényt derít az első bűnre. Szent Pál a rómaiakhoz írt levelében Krisztus megváltói tevékenységét méltatva, összeveti azt azzal a romlással, amely Ádám bűne révén jelent meg a világban (Róm. 5, 12—21). Mindkét esetben, mondja Szent Pál, egyetlen emberről van szó (Ádám — Krisztus), egyetlen magatartásról (Ádám engedetlensége — Krisztus engedelmsége), egy olyan hatásról, amelyet egyetlen ember fejt ki a sokaságra (Ádám a sokakat sodorta a bűn állapotába — Krisztus az igazultság állapotát adja meg mindazoknak, akik hisznek benne). Ámbár Ádám alakja csak közvetve jelenik meg a sugalmazott szövegben, abból a célból, hogy Krisztus alakját kidomborítsa, sok katolikus, valamint protestáns egzegéta szerint nem tételezhető föl, hogy Szent Pál ne akarná az első ember által elkövetett bűn történeti valóságát állítani, amely bűn miatt minden embernek szüksége van arra, hogy Krisztusban újjászülessék. Pál szándéka az, hogy az üdvösség-terv harmóniáját dicsóítsa, amely szerint mint ahogy egy valaki veszejtette el az összes embert, ugyanígy egy valaki mentette meg az összes embereket; mint ahogy egy egyedülálló magatartás vitt romlásba mindenkit, ugyanúgy egy egyedi magatartás ment meg mindenkit. Ha Ádám csupán példa lenne, amelyet Szent Pál a megváltás illusztrálására használ föl, anélkül, hogy azzal állítani akarná, hogy valóban Ádám tette engedetlenségével bűnössé az összes embereket, Pál vallási tanítását kiüresítenék. Szent Pál azonban nem taglalja részletekbe menően Ádám vétkeit és nem írja le az ember bűn előtti állapotát sem. Csak annyit

mond, hogy a halál, a dicsőséges feltámadás reménye nélkül, Ádám bűnének következménye. Végül nem magyarázza meg annak módját sem, ahogy Ádám a bűnt és a halált a többi emberre átplántálja. Ez utóbbi problémával kapcsolatban Pál szövege csak további teológiai megfontolások alapjául szolgálhat.

Az egyházi tanítóhivatal Ádám történetével kapcsolatban főleg a tridenti zsinaton nyilatkozott. E tanítás szerint a bűn előtti emberiséget a kegyelmi állapot, a halhatatlanság és az érzékiségtől való mentesség jellemezte. Ádám vétkezett, és nemzés útján minden emberre átszármaztatja nemcsak a halandóságot és az egyéb testi bajokat, hanem a bűnt is, ami a lélek halála.

Erre a tanításra hivatkozott a *Humani Generis* enciklika, amikor 1950-ben kijelentette, hogy nem látható, miként lehetne azt, amit a ki nyilatkoztatás és a tanítóhivatal okmányai az eredeti bűnről tanítanak, az első bűnösnek, az egész emberiség ősapjának tagadásával összeegyeztetni.

A *Humani Generis* szóhasználata azt mutatja, hogy az eredeti bűnrel kapcsolatban tárgyalt harmadik állítás is része a dogmának. Másrészt, az enciklika nem helyezi ugyanarra a síkra azt az állítást, hogy mindnyájunknak újjá kell születnünk Krisztusban, és a paradicsomi bűn történetét: *XII. Pius* tanítása szerint a bűnös ősatyáról szóló állítást fenn kell tartani, mert szükséges ahhoz, hogy teljes mértékben magunkévá tehesük a hitet, amely szerint minden ember a bűn állapotában születik, s ezt az Isten akarata elleni lázadás okozta. Az édenkerti dráma viszonya a hithez komplex dolog tehát: hozzá tartozik a hithez, de nem azzal a közvetlenséggel, mint amellyel odatartozik a megváltás szükségessége és az, hogy az emberi nyomorúságot valamilyen emberi bűnnek tulajdonítjuk.

Ez a sajátos helyzet magyarázza meg azt a visszahatást, amelyet a világ evolucionista szemlélete az eredeti bűn teológiájában kiváltott. Minden bizonnyal, a fejlődésléleket nem kedvez egy olyan tannak, amely szerint az egész emberiség egyetlen emberpártól származik, és az első ember egy olyan mértékben elkötelező cselekedetet hajtott végre, hogy ezzel az egész emberi történetet befolyásolta. Mármost a teológus, még ha elfogadja is az emberiség eredetének evolucionista magyarázatát, nem ejtheti el a paradicsomi történetet, mintha csupán paraboláról lenne szó. Másrészt tudja azt is, hogy nem kell ennek a történetnek minden részletéhez ragaszkodnia, mintha a *Genézis* azt akarná megmagyarázni, hogy miként ment végbe a hominizáció. Ezért a mai teológiában különféle kísérletek vannak abból a célból, hogy újra átgondolják Ádám bűnének történetét, olyan kategóriákban, amelyek nagyobb összhangban vannak az evolucionista szemlélettel. Nincs szó az eredeti bűn dogmatikájával kapcsolatos kételkedési válságról, amely mintegy előjátéka lenne annak, hogy az egyház föladja a dogmát, ami lehetetlenség. Az történi vizont, hogy az egzegízis haladása, a nagyobb figyelem, amellyel a tanító egyháznak az okmányok megszerkesztésében megnyilvánuló szándékát értékeljük, az emberiség eredetére vonatkozó legújabb fölfedezések és hipotézisek, annak a kérdésnek fölvetődéséhez vezetnek, hogy mely pontig lehet és kell a paradicsomi történet klasszikus előadását újra megvizsgálni és kijavítani.

A második részben bemutatjuk a mai teológia kísérleteit ebben a nehéz kérdésben.